

Araştırma / Original article**Kayıp Yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form:
Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması**Gizem CESUR SOYSAL¹**ÖZ**

Amaç: Bu araştırmada, yas sürecinin gidişi üzerinde önemli bir etken olan kaybedilen kişi ile yarım kalmış yaşantıları ve çözümlenmemiş çatışmaları değerlendiren Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Formunun (BİÖ-KF) Türkçeye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması amaçlanmıştır. **Yöntem:** Araştırmanın örneklemini en az altı ay ve öncesinde yakın kaybı yaşamış, 18 yaş ve üzerindeki 334 katılımcı oluşturmuştur. Katılımcıların yaş ortalaması 30.30 ± 13.40 olarak belirlenmiştir. **Sonuçlar:** Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları iki faktörlü yapıya ilişkin elde edilen uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçüt-bağıntılı geçerlilik kapsamında yapılan analizler sonucunda BİÖ-KF'nin Karmaşık Yas Envanteri ile arasında oldukça güçlü korelasyon olduğu görülmüştür. Ölçeğin toplam puan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.75 olarak hesaplanmıştır. **Tartışma:** Elde edilen bulgular, Kayıp Yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Formu Türkçe sürümünün yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğu ve kaybedilen kişi ile olan yarım kalmış yaşantıların değerlendirilmesinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilirliğini göstermiştir. (*Anadolu Psikiyatri Derg 2020; 21(Ek sayı.1):23-30*)

Anahtar sözcükler: Kayıp, yas, bitmemiş işler, geçerlilik, güvenilirlik, doğrulayıcı faktör analizi

**The Unfinished Business in Bereavement Scale-Brief Form:
the Turkish adaptation, validity and reliability study****ABSTRACT**

Objective: This study aims to adapt the Unfinished Business in Bereavement Scale-Brief Form into Turkish. The scale assesses the incomplete experiences and unresolved conflicts which are important for the course of the grief. **Methods:** The sample of the study consists of 334 participants who are over 18 years, experienced a loss at least six months prior to survey. The average age is 30.30 ± 13.40 years. **Results:** Confirmatory Factor analysis results indicated that two-factor model was a good fit to the data. Criterion validity analysis result showed that there was a strong correlation between the UBBS-Brief and the Complicated Grief Inventory. The Cronbach's alpha coefficient for total score was 0.75. **Conclusion:** Consequently, the Turkish version of the USSB-Brief has adequate psychometric properties. It can be used as a valid and reliable measurement tool in evaluating of unfinished business with the deceased. (*Anatolian Journal of Psychiatry 2020; 21(Suppl.1):23-30*)

Keywords: loss, grief, unfinished business, validity, reliability, confirmatory factor analysis

GİRİŞ

Kayıp yaşantıları sonrasında bireyler ruhsal, duygusal ve bedensel belirtileri içeren doğal bir

yas sürecine girerler.^{1,2} Yas süreci evrensel bir deneyim olmakla beraber, kişisel ve kültürel etkenler temelinde şekillenir.⁴ Farklı kuramcılar tarafından ele alınan kayıp sonrası yaşanan yas

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul

Yazışma adresi / Correspondence address:

Gizem CESUR SOYSAL, İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul

E-mail: gcesur@ticaret.edu.tr

Geliş tarihi: 28.07.2019, **Kabul tarihi:** 03.09.2019, **doi:** 10.5455/apd.58897

deneyimi, gerekli ve sağlıklı bir süreç olarak tanımlanır.⁵⁻⁸ Bu süreçte yaşanan belirtilerin şiddeti ve süresi zamanla azalır ve kişi önceki işlevsellik düzeyine geri döner; ancak kimi durumlarda kayıp yaşantısının özelliklerine veya kayıp yaşayan kişi ile ilgili etkenlere bağlı olarak süreç uzayabilir. Bu durum son yıllarda araştırmacılar tarafından ' karmaşık ve uzamış yas' olarak adlandırılmıştır.⁹⁻¹²

Karmaşık yas, sevilen kişinin ölümü karşısında şok hissetme, acı duyma, ölümü kabul etmeme, kişiyi aşırı özleme, sürekli onu arama, zihnin sürekli ölen kişi ile meşgul olması, günlük işlevselliklerde bozulma gibi belirti ve tepkilerin normal yas sürecinden daha uzun süreli ve daha şiddetli olması şeklinde tanımlanmıştır.^{9,12,13} Son yıllarda yapılan karmaşık yas ile ilgili ampirik çalışmalar bu durumun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuş ve diğer ruhsal bozukluklardan ayrı bir tanı ölçütü olarak psikiyatrik sınıflandırma sistemlerinde yer alması tartışmalarını gündeme getirmiştir.¹⁴ Buna göre, DSM-5 bu olguyu ' ısrarlı karmaşık yas bozukluğu' (persistent complex bereavement disorder) adı ile daha fazla çalışma gerektiren durumlar bölümünde ele almıştır.¹⁵ Dünya Sağlık Örgütü'nün Hastalık Sınıflandırma Sisteminde (ICD) ise, 'uzamış yas bozukluğu' (prolonged grief disorder) adı ile 11. sürümünde yeni bir tanı kategorisi olarak yerini almıştır.¹⁶

Yas sürecini zorlaştıran ve uzamış ve/veya karmaşık duruma getiren birçok etkenin olduğu gösterilmiştir. Kayıp yaşayan kişinin yaş, cinsiyet gibi kişisel özellikleri,^{17,18} kaybın nedeni, anılığı ve şiddeti gibi etkenler^{19,20} yas süreci üzerinde etkili olan değişkenlerdir.

Kaybedilen kişi ile olan ilişki, yas sürecinin gidişini belirleyen önemli ve kapsamlı bir diğer etkidir.²⁰⁻²² Çalışmalar incelendiğinde, bağlanma süreçlerinin²³ ve bununla ilişkili süren bağların²⁴ yanı sıra, kaybedilen kişi ile olan akrabalık derecesinin,¹⁷ ilişkideki yakınlığın²² ve çatışmaların⁶ yas sürecini etkilediği görülmektedir.

İlişki temelinde ele alınabilecek olan kaybedilen kişi ile olan 'bitmemiş işler' kavramı, kayıp yaşayan kişinin ölen kişi ile olan olumlu veya olumsuz eksik kalmış, tamamlanmamış veya çözülmemiş olarak değerlendirdiği durumlara işaret eder.²⁵ Bu durumlara pişmanlıklar, çözülmemiş çatışmalar, kırgınlıklar, kızgınlıklar, küslükler, sırlar veya tamamlanamamış hayaller, istekler, söylenmemiş sözler örnek olarak verilebilir. Kayıp yaşantılarında temel role sahip olan bağlanma süreçleri ile de ilişkili olan bu durum kişinin öfke, suçluluk, pişmanlık gibi güçlü duygular yaşamasına neden olabileceği gibi, ruhsal bozukluklar

açısından da önemli bir risk etkeni olarak değerlendirilmiştir.²⁶

Bitmemiş işler kavramı klinik uygulamada önemli bir müdahale alanı olarak ele alınmaktadır. Birçok psikoterapi yaklaşımı kapsamında kendine yer bulmuş ve çeşitli terapötik tekniklerle müdahale edilmeye çalışılmıştır;^{11,27-29} ancak ampirik çalışmalar temelinde hak ettiği ilgiyi son yıllarda görmeye başlamıştır. Klingspon ve arkadaşları²⁶ çalışmalarında katılımcıların %43'ünde kaybettikleri kişi ile olan bitmemiş işlerin varlığını ve buna bağlı sıkıntılar deneyimlediklerini ortaya koyarak, bu durumun sıklığına dikkat çekmişlerdir. Az sayıda çalışmadan elde edilen bulgular, kayıp yaşantılarında bitmemiş işlerin, çözülmemiş sorunların, çatışmaların ve pişmanlıkların yas belirtilerinin şiddeti ile ilişkili olduğunu göstermiştir.^{25,26,30,31} Çalışmaların az sayıda olması gerek ampirik araştırmalarda, gerekse müdahale alanında bu kavramın göz ardı edilmesine yol açabilmektedir.

Bu sınırlılıklardan hareketle, Holland ve arkadaşları³² çok boyutlu olduğunu varsaydıkları 'kayıp yaşantılarındaki bitmemiş işleri' değerlendirmek amacıyla 28 madde ve iki alt boyuttan oluşan Kayıp Yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeğini geliştirmişlerdir. Ayrıca, daha hızlı tamamlanabilen az maddelik ölçümlere daha sıklıkla gerek duyulması nedeniyle bu ölçekten alınan sekiz madde ile ölçeğin kısa formunu oluşturmuşlardır. Bu ölçek ile kayıp sonrası bitmemiş işler kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olma çabasının yanı sıra, temel olarak gerek klinik uygulamalarda, gerekse ampirik çalışmalarda değerlendirme sürecinde psikometrik olarak geçerliliği doğrulanmış bir ölçme aracı kazandırılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'de genel olarak kayıp ve yas süreçlerine odaklanan çalışmaların ve kayıpla ilişkili değişkenleri değerlendiren ölçme araçlarının yetersiz olmasını göz önünde bulundurarak kayıp yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Formunun Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının yapılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini en az altı ay ve öncesinde (15 yıl) yakın kaybı yaşamış 238 kadın ve 96 erkek olmak üzere toplam 334 katılımcı oluşturmuştur. Katılımcıların yaşları 18-66 arasında olup yaş ortalaması 30.30±13.40 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların demografik ve kayıp yaşantılarına ilişkin özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri toplama araçları

Demografik Bilgi Formu: Kişilerin demografik bilgilerini ve kayıp yaşantıları ile ilgili bilgilerini almak üzere hazırlanmış bir formdur.

Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form (BİÖ-KF): Kayıp yaşantılarında bitmemiş işleri değerlendirmek amacıyla Holland ve arkadaşları³² tarafından geliştirilmiştir. Ölçek beşli Likert tipi derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin 28 maddeden oluşan uzun ve sekiz maddeden oluşan kısa formları vardır. İki form da gerçekleştirilememiş yaşantılar (unfulfilled wishes) ve çözümlenmemiş çatışmalar (unresolved conflict) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu kayıp yaşayan kişi ile yaşanabilecek ancak kaçırılmış olan bir fırsat veya ilişkide eksik kaldığı düşünülen yaşantılara işaret ederken; çözümlenmemiş çatışmalar kaybedilen kişi ile olan çözümlenmemiş sorunları veya kayıp ile ilgili yaşanan içsel çatışmaları kapsamaktadır. Ölçeğin kısa formundan elde edilen toplam puan ve alt boyut puanlarının uzun formu ile oldukça güçlü korelasyon katsayılarına (0.95-0.98 arasında) sahip olduğu görülmüştür. İç tutarlılık katsayıları gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu için $\alpha=0.91$, çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutu için $\alpha=0.86$ ve kısa form toplamı için $\alpha=0.90$ olarak hesaplanmıştır. Eş zamanlı geçerlilik için yapılan değerlendirmelerde ölçeğin yas belirti şiddeti, ilişki niteliği ve bağlanma boyutları ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Karmaşık Yas Envanteri (Revize Edilmiş Formu) (KYE-R): Prigerson ve arkadaşları³³ tarafından altı ay veya daha önce bir yakını kaybetmiş bireylerdeki karmaşık yas düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.94 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Atak ve arkadaşları³⁴ tarafından yapılmıştır.

İlişki Niteliği Ölçeği (İNÖ): Priece ve arkadaşları³⁵ tarafından bireyin yakın ilişkide olduğu kişilerden algıladığı desteği ve ilişki özelliklerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Türkçeye Özabacı³⁶ tarafından uyarlanmış olan ölçek sosyal destek, çatışma ve derinlik olmak üzere üç faktörden oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.85, test-tekrar test güvenilirliği 0.72 olarak bulunmuştur.³⁶ Bu çalışma kapsamında sadece çatışma ve derinlik alt boyutları kullanılmıştır.

Yakın İlişkilerde Yaşantılar Ölçeği-Kısa Formu (YİYÖ-KF): Yetişkinlik dönemi bağlanma stillerini ölçmek amacıyla Wei ve arkadaşları³⁷

tarafından geliştirilen ölçek Türkçeye Savcı ve Aysan³⁸ tarafından uyarlanmıştır. Ölçek kaygı ve kaçınma olmak üzere iki alt boyuttan oluşmuştur. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları 0.82-0.86 arasında bulunmuştur.

İşlem

Ölçeğin Türkçe uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapmak için ölçeği geliştiren JM Holland'dan gerekli izinler alınmıştır. Ardından İstanbul Ticaret Üniversitesi Etik Kurul'undan etik onay alınmıştır. Ölçeğin çeviri-geri çeviri işlemleri tamamlandıktan sonra veriler 18 yaş üstü ve en az altı ay öncesinde yakın kaybı yaşamış olan gönüllü katılımcılardan kağıt-kalem formu ile yaklaşık dört ay içinde toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 18 ve AMOS 24 programları kullanılmıştır.

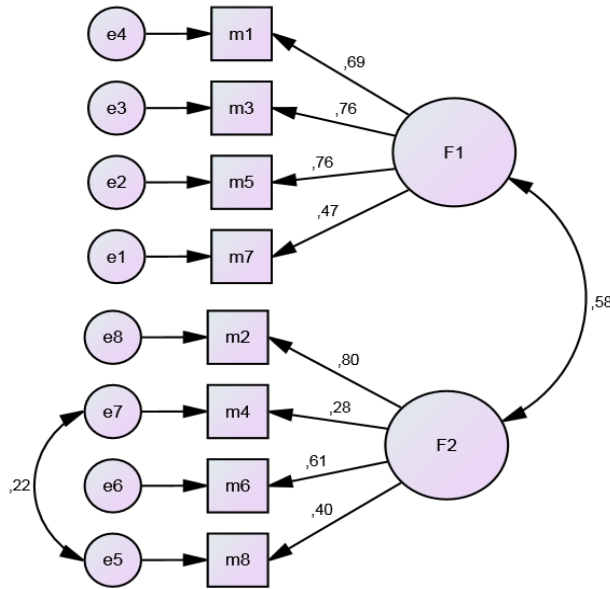
BULGULAR

Geçerlilik analizleri

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA): BİÖ-KF iki faktörlü yapısının geçerliliğini test etmek amacıyla AMOS 24.0 programı kullanılarak verilere DFA uygulanmıştır. Analiz sonucunda ki-kare değeri ($\chi^2=68.63$, $sd=19$, $p<0.05$) ve χ^2/sd oranı (3.61) dikkate alındığında modelin kabul edilebilir bir uyuma sahip olduğu görülmektedir. Uyum indeksleri ise (GFI=0.95, CFI=0.92 NFI=0.89, AGFI=0.90, RMSEA=0.088, AIC=102.63) modelin iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Modifikasyon önerileri incelendiğinde, anlamca birbirine oldukça yakın olan madde 4 ve 8'in hata korelasyonlarının yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu maddeler için hata ilişkilendirmesi yapılmasına karar verilmiş ve DFA yinelenmiştir. Sonuç olarak elde edilen yeni modelin ki-kare değeri ($\chi^2=53.46$, $sd=8$, $p<0.05$), χ^2/df oranı (2.95) ve uyum indeksleri (GFI=0.96, CFI=0.94, NFI=0.92, AGFI=0.92, RMSEA=0.077, AIC=89.46) göz önüne alındığında daha iyi uyum gösterdiği görülmüştür. Ölçeğin faktöriyel modeli ve faktör-madde ilişkisine ilişkin standartize katsayılar Şekil 1'de verilmiştir.

Ölçüt bağıntılı geçerlilik: Ölçeğin ölçüt bağıntı geçerliliğini belirlemek amacıyla yürütülen korelasyon analizi sonucunda BİÖ-KF puanlarının ölçüt olarak alınan KYE-R, YİYE-KF ve İNÖ alt ölçekleri ile arasında anlamlı ilişkileri olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Ayırt edici ve artımsal geçerlilik: Ölçeğin ayırt edici geçerliliğini belirlemek için uç grup analizleri yapılmıştır. KYE-R'den ortalamasının (63.11) bir standart sapma (24.52) üstünde puan alan

Şekil 1. Kayıp Yaşantılarında Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form DFA sonuçları

F1: Gerçekleştirilememiş yaşantılar; F2: Çözülenmemiş çatışmalar

Tablo 1. Katılımcıların demografik ve kayıp yaşantılarına ilişkin özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	238	71.3
Erkek	96	28.7
Eğitim		
Lise ve altı	86	25.7
Üniversite öğrencisi	195	58.4
Üniversite ve üstü	53	15.9
Sosyoekonomik düzey		
Alt-orta	24	7.2
Orta	191	57.2
Orta-üst	119	35.6
Medeni durum		
Bekar	223	66.6
Evli	100	29.9
Diğer	12	3.6
Kaybedilen kişi		
Birinci derece aile üyesi	111	33.1
İkinci derece aile üyesi	192	57.3
Arkadaş	32	9.6
Kaybın nedeni		
Hastalık, ani	166	49.6
Hastalık, beklendik	74	22.1
Yaşlılık	36	10.7
Travmatik (trafik kazası, kaza, intihar, cinayet, doğal afet)	59	17.6

bireyler karmaşık yas belirtileri yüksek (KYE-R>87.63); bir standart sapma altında puan alan bireyler karmaşık yas belirtileri düşük (KYE-R<38.59) olarak belirlenmiştir. Bu iki grup BIÖ-KF ölçek puanları açısından bağımsız gruplar t-testi analizi ile karşılaştırılmıştır. Buna göre karmaşık yas belirtileri yüksek olan grubun BIÖ-KF gerçekleştirilememiş yaşantılar ($t_{(103)}=-11.28$, $p<0.01$), çözümlenmemiş çatışmalar ($t_{(103)}=-8.88$, $p<0.01$) ve toplam puanlarının ($t_{(103)}=-13.64$, $p<0.01$) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ardından, Holland ve arkadaşlarının³² özgün çalışmada ortaya koyduğu gibi, kişisel ve kayba ilişkin etkenlerin ötesinde karmaşık yas düzeyini açıklama gücü açısından BIÖ-KF'nin artımsal (*incremental*) geçerlilik düzeyi hiyerarşik regresyon analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda YİYÖ-KF, İNÖ ve kayba ilişkin özelliklerin birlikte toplam varyansın %37'sini açıkladığı, ikinci adımda denkleme giren BIÖ-KF toplam puanı ise varyansın %17'sini açıklayarak ($\Delta R^2=0.17$, $\Delta F_{(1,323)}=121.04$, $p<0.01$) açıklanan varyansta anlamlı bir değişim ortaya koymuştur. Son modelde BIÖ-KF'nin karmaşık yas puanlarının en güçlü yordayıcısı olduğu görülmüştür ($\beta=0.49$, $p<0.01$). Analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenler arası korelasyon katsayıları ve Cronbach alfa değerleri

	BİÖ-KF gerçekleştirilememiş yaşantılar	BİÖ-KF çözümlenmemiş çatışmalar	BİÖ-KF toplam
KYE-R	0.52**	0.59**	0.66**
YİYE-KF kaygı	0.22**	0.20**	0.25**
YİYE-KF kaçınma	0.03	0.13*	0.08
İNÖ-derinlik	0.39**	0.24**	0.39**
İNÖ-çatışma	0.15**	0.38**	0.29**
Cronbach alfa	0.76	0.62	0.75

*: $p < 0.05$; **: $p < 0.05$; KYE-R: Karmaşık Yas Envanteri (Revize); YİYE-KF: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-Kısa Form; İNÖ: İlişki Niteliği Ölçeği; BİÖ-KF: Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form

Tablo 3. Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Yordayıcı	B	SE	β	t	R ²	F
Karmaşık Yas Envanteri-Revize							
Adım 1							
	Yakınlık derecesi	8.14	2.52	0.16	3.23**	0.37	27.44**
	Anilik	-4.79	1.49	-0.14	-3.21**		
	Şiddet	-2.99	1.50	-0.09	-1.99		
	YİYE-KF kaygı	1.09	0.30	0.16	3.58**		
	YİYE-KF kaçınma	0.86	0.28	0.14	3.06**		
	İNÖ-derinlik	3.70	0.43	0.41	8.53**		
	İNÖ-çatışma	0.54	0.22	0.11	2.41*		
Adım 2							
	Yakınlık derecesi	6.89	2.16	0.13	3.19**	0.53	48.04**
	Anilik	-2.94	1.29	-0.09	-2.29*		
	Şiddet	-1.75	1.29	-0.05	-1.36		
	YİYE-KF kaygı	0.39	0.27	0.06	1.46		
	YİYE-KF kaçınma	0.66	0.24	0.10	2.73*		
	İNÖ-derinlik	2.31	0.39	0.26	5.90**		
	İNÖ-çatışma	0.09	0.20	0.02	0.44		
	BİÖ-KF toplam	1.93	0.17	0.48	11.00**		

*: $p < 0.05$; **: $p < 0.05$; YİYE-KF: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-Kısa Form; İNÖ: İlişki Niteliği Ölçeği; BİÖ-KF: Bitmemiş İşler Ölçeği-Kısa Form

Güvenilirlik analizleri

Ölçeğin güvenilirliği belirlemek amacıyla toplam puan ve alt faktörlere ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı (α) ve Spearman-Brown iki yarı test güvenilirliği katsayısı incelenmiştir. Buna göre BİÖ-KF Cronbach alfa katsayıları 'gerçekleştirilememiş yaşantılar' alt faktörü için 0.76, 'çözümlenmemiş çatışmalar' alt faktörü için 0.62 ve toplam için 0.75 olarak hesaplanmıştır. Spearman-Brown iki yarı test korelasyonu 0.80 olarak belirlenmiştir. Özetle bu değerler ölçeğin güvenilir olduğuna işaret etmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada, kayıp yaşayan bireylerin kaybet-

tiği kişi ile arasında kalan yarım kalmış yaşantılar ve çözümlenmemiş çatışmaları değerlendirmek amacıyla Holland ve arkadaşları³² tarafından geliştirilen BİÖ-KF'nin Türkçeye uyarlaması yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin Türkçe sürümünün yeterli psikometrik özelliklere sahip olduğu görülmüştür.

Yapı geçerliliğini sınamak amacıyla yapılan DFA analizi sonucunda elde edilen modelin χ^2/sd oranının 3'ten küçük olması,³⁹ GFI, CFI, NFI ve AGFI uyum indekslerinin 0.90 üstünde olması⁴⁰ ve RMSEA değerinin 0.08'in altında olması^{40,41} modelin iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir.

Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliliği kapsamında yapılan analiz sonuçlarına göre, İNÖ derinlik ve

çatışma alt boyutlarının BİÖ-KF puanları ile anlamlı korelasyonlarının olduğu ve derinlik alt boyutunun özgün çalışma³² ile benzer olarak BİÖ-KF gerçekleştirilememiş yaşantılar ile daha güçlü korelasyonunun olduğu görülmektedir. Kayıp yaşantılarının ardından kaybedilen kişi ile daha çok zaman geçirmiş olma isteği, kaybedilen kişi ile ilgili olumlu duygu ve düşünceleri paylaşmış olma isteği gibi özelliklerle karakterize olan gerçekleştirilememiş yaşantılar alt boyutu, yakınlığın daha fazla olduğu ilişkilerde daha önemli bir gereksinme olarak kendini gösteriyor olabilir. İNÖ çatışma alt boyutu açısından ele alındığında, kavramsal olarak beklendiği şekilde BİÖ-KF'nin çözümlenmemiş çatışmalar ile daha güçlü ilişkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bulgu, çatışmalı ilişkilerin bir sonucu olan küslüklerin, kırgınlıkların ve buna bağlı öfke, suçluluk, pişmanlık gibi duyguların kayıp sonrası daha yoğun yaşandığı şeklinde yorumlanabilir. Benzer olarak, BİÖ-KF çözümlenmemiş çatışmalar puanlarının yakınlık derecesi açısından da farklılaştığı çalışmamızın bulguları arasındadır. Özgün çalışma ile paralel olan bu bulguyu Holland ve arkadaşları³² yakın ilişkilerin doğası gereği kaçınmanın daha az, çatışmanın ise daha fazla olması ile açıklamışlardır.

İkinci olarak özgün çalışma³² ile tutarlı olarak, BİÖ-KF puanlarının kaygılı bağlanma stili ile pozitif yönde korelasyonunun olduğu görülmektedir. Kaçınmacı bağlanma stili açısından ele alındığında, özgün çalışmada elde edilen negatif yönlü ilişkilere rastlanmamakla birlikte, sadece çözümlenmemiş çatışmaların kaçınmacı bağlanma stili ile pozitif korelasyona sahip olması dikkat çekicidir. Kaçınmacı bağlanma stiline sahip olan kişiler reddedilme ve terkedilme gibi durumları minimize etmek için ilişkilerde yakınlıktan kaçarlar;⁴² dolayısıyla daha yoğun ve duygu yüklü deneyimleri içeren gerçekleştirilememiş yaşantıları, kayıp sonrası bitmemiş işler olarak görmüyor olabilirler.

Kaçınmacı bağlanma stili ile çözümlenmemiş çatışmaların birlikte artması da, benzer olarak kaçınmacı bağlanma stiline sahip olan kişilerin reddedilme ve olumsuz kişilerarası deneyimlere daha duyarlı olmaları ve çatışma durumlarında problemleri çözmek yerine uzaklaşma eğiliminde olmaları⁴³ ile açıklanabilir. Bu bulgu aynı zamanda, kaçınmacı bağlanma stiline sahip kişilerin kayıp yaşadıkları kişi ile yakınlıktan kaçınmak ve yas sürecinin olumsuz etkilerini azaltmak amacı ile ilişkilerindeki çatışmaları daha sık anımsamaları şeklinde yorumlanabilir. Literatürde kaçınmacı bağlanma stiline sahip kişilerin etkililiği tartışılrsa da daha az yas belirtileri gösterdikleri

bilinmektedir.²³ Kayıp sonrası bitmemiş işler kavramı henüz oldukça yeni bir çalışma alanı olması nedeniyle, bağlanma stillerinin bu süreçteki rolünün net olmadığı ve daha fazla araştırmaya gerek duyulduğu görülmektedir.

BİÖ-KF'nin ayırt edici ve artımsal geçerliliğini incelemek amacıyla yapılan analiz sonucunda BİÖ-KF'nin yüksek ve düşük düzey karmaşık yas belirtileri gösteren grubu ayırt edebildiği ve karmaşık yas belirtilerini açıklayan en güçlü değişken olduğu görülmüştür. Bu bulgular ölçme aracının geçerliliğine ilişkin bir diğer kanıt olarak değerlendirilebilir. Bulgular alan yazındaki az sayıda araştırmanın^{17,26} gösterdiği gibi, karmaşık yas sürecinde bitmemiş işlerin önemini ortaya koymaktadır.

Ölçeğin güvenilirlik analizleri incelendiğinde, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı gerçekleştirilememiş yaşantılar için 0.76; çözümlenmemiş çatışmalar için 0.62 ve toplam ölçek için 0.75 olarak bulunmuştur. Gerçekleştirilememiş yaşantılar ve toplam puan için hesaplanan Cronbach alfa katsayılarının 0.70'in üzerinde olması yeterli güvenilirlik düzeyine sahip olduklarına işaret etmektedir. Çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutu ise (0.62) kabul edilebilir sınırlar içinde yer almaktadır.⁴⁴ Bu katsayının düşüklüğü, bu alt boyutu oluşturan maddelerin çoğunlukla 1-hiç ve 2-biraz şeklinde değerlendirilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu da maddeleri oluşturan öfke, sırlar, sorunlar gibi kabullenmesi güç deneyimlerin, söz konusu ölüm olduğunda kültürel olarak uygunsuz algılanması ile açıklanabilir.

Sınırlılıklar ve öneriler

Çalışmamızın bazı sınırlılıkları vardır. İlk olarak, BİÖ-KF çözümlenmemiş çatışmalar alt boyutunun güvenilirlik katsayısının düşüklüğü ölçeğin kullanımında dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Çalışmada kullanılan değerlendirme araçlarının tümünün öz-bildirime dayalı olması ve çalışmanın kesitsel olması da sınırlılıklar arasında değerlendirilebilir. Yapılacak araştırmalarla kayıp yaşantıları sonrasında bitmemiş işlerin süreç içerisinde nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesi, bu kavramın anlaşılması ve değerlendirilmesine önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma, gerek ulusal, gerekse uluslararası literatürde kayıp sonrası yaşanan yas sürecini anlamaya katkıda bulunabilecek olan bitmemiş işler olgusuna odaklanmıştır. Türkiye'de kayıp ve yas süreçlerine odaklanan

çalışmaların azlığı ve kayıpla ilişkili değişkenleri değerlendiren ölçme araçlarının yetersizliği bu alanda yapılacak çalışmalar için bir zorluk olarak ele alınabilir. Dolayısıyla bu uyarılma çalışmasının alana psikometrik bir değerlendirme aracı

kazandırarak bu boşluğa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, klinik alanda önemli bir yeri olan kayıp sonrası bitmemiş işlerin klinik değerlendirme ve müdahale süreçlerindeki önemine de dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

1. Parkes CM, Weiss RS. *Recovery from Bereavement*. New York: Basic Books, 1983.
2. Stroebe MS, Schut H. *The Dual Process Model of coping with bereavement: Rationale and description*. *Death Stud* 1999; 23(3):197-224.
3. Zisook S, Zisook SA. *Death, dying and bereavement*. BJ Sadock, VA Sadock (Eds.), *Kaplan and Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry, 8th Ed.*, Philadelphia: Lipincott Williams and Wilkins, 2005, p. 2367-93.
4. Parkes CM, Laungani P, Young B (Eds.). *Death and Bereavement across Cultures*. London: Routledge, 1997.
5. Freud, S. *Mourning and melancholia*. *Psychoanal Rev* (1913-1957) 1924; 11: 77.
6. Lindemann E. *Symptomatology and management of acute grief*. *Am J Psychiatry* 1944; 101:141-148.
7. Kübler-Ross E. *On Death and Dying*. Macmillan NY: Routledge, 1969.
8. Bowlby J. *Attachment and Loss, Vol. 3: Loss, Sadness and Depression*. New York: Basic Books, 1980.
9. Prigerson HG, Frank E, Kasl SV, Reynolds CF, Anderson B, Zubenko GS, et al. *Complicated grief and bereavement-related depression as distinct disorders: Preliminary empirical validation in elderly bereaved spouses*. *Am J Psychiatry* 1995; 152:22-30.
10. Horowitz M, Siegel B, Holen A, Bonanno GA, Milbrath C, Stinson CH. *Diagnostic criteria for complicated grief disorder*. *Am J Psychiatry* 1997; 154(7):904-910.
11. Shear MK, Frank E, Houck, PR, Reynolds CF. *Treatment of complicated grief: A randomized controlled trial*. *JAMA* 2005; 293:2601-2608.
12. Prigerson HG, Horowitz MJ, Jacobs, SC, Parkes CM, Aslan M, Goodkin K, et al. *Prolonged grief disorder: Psychometric validation of criteria proposed for DSM-V and ICD-11*. *PLoS Med* 2009; 6(8). e1000121.
13. Shear MK. *Grief and mourning gone awry: pathway and course of complicated grief*. *Dialogues Clin Neurosci* 2012; 14(2):119-128.
14. Boelen PA, van de Schoot R, van den Hout MA, de Keijser J, van den Bout J. *Prolonged grief disorder, depression, and posttraumatic stress disorder are distinguishable syndromes*. *J Affect Disord* 2010; 125(1-3):374-378.
15. Amerikan Psikiyatri Birliği. *Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Beşinci Baskı (DSM-5)*. E Köroğlu (Çev. Ed.), Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 2013.
16. *World Health Organization International statistical classification of diseases and related health problems (11th Revision)*. 2018; Retrieved from <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>
17. Cesur G. *Yetişkinlerde Travmatik Yasın Ve Travma Sonrası Büyümenin Psikososyal Belirleyicileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
18. Burke LA, Neimeyer RA. *Prospective risk factors for complicated grief*. M Stroebe, H Shut, J Van den Bout (Eds.), *Complicated Grief: Scientific Foundations for Health Care Professionals*, East Sussex: Routledge, 2013, pp.145-161.
19. Lobb EA, Kristjanson LJ, Aoun SM Monterosso L, Halkett GK, Davies A. *Death Stud* 2010; 34(8): 673-698.
20. Currier JM, Holland J, Coleman R, Neimeyer R. *Bereavement following violent death: An assault on life and meaning*. RG Stevenson, GR Cox (Eds.), *Perspectives on Violence and Violent Death*, Amityville, NY: Baywood, 2007, pp.175-200.
21. Bonanno GA, Wortman CB, Lehman DR Tweed RG, Haring M, Sonnega J, et al. *Resilience to loss and chronic grief: A prospective study from pre-loss to 18-months post-loss*. *J Pers Soc Psychol* 2002; 83:1150-1164.
22. Hardison HG, Neimeyer RA, Lichstein KL. *Insomnia and complicated grief symptoms in bereaved college students*. *Behav Sleep Med* 2005; 3:99-111.
23. Fraley RC, Bonanno GA. *Attachment and loss: a test of three competing models on the association between attachment-related avoidance and adaptation to bereavement*. *Pers Soc Psychol Bull* 2004; 30:878.

24. Field NP. *Whether to maintain or relinquish a bond with the deceased in adapting to bereavement*. MS Stroebe, RO Hansson, H Schut et al. (Eds.), *Handbook of Bereavement Research and Practice: Advances in Theory and Intervention*, Washington, DC: American Psychological Association, 2008.
25. Holland JM, Thompson KL, Rozalski V, Lichtenthal WG. *Bereavement related regret trajectories among widowed older adults*. *J Gerontol B Psychol Sci Soc Sci* 2014; 69(1):40-47.
26. Klingspon KL, Holland JM, Neimeyer RA, Lichtenthal WG. *Unfinished business in bereavement*. *Death Stud* 2015; 39(7): 387-398.
27. Jordan JR. *Guided imaginal conversations with the deceased*. RA Neimeyer (Ed.), *Techniques of Grief Therapy: Creative Practices For Counseling The Bereaved*, New York: Routledge, 2012, pp. 262-265.
28. Neimeyer RA. *Chair work*. RA Neimeyer (Ed.), *Techniques of Grief Therapy*, New York: Routledge, 2012, pp.266-273.
29. Paivio SC, Greenberg LS. *Resolving "unfinished business": Efficacy of experiential therapy using empty chair dialogue*. *J Consult Clin Psychol* 1995; 63(3):419-425.
30. Field NP, Horowitz MJ. *Applying an empty-chair monologue paradigm to examine unresolved grief*. *Psychiatry* 1998; 61(4):279-287.
31. Holland JM, Plant CP, Klingspon KL, Neimeyer R. *Bereavement related regrets and unfinished business with the deceased*. *Death Stud* 2018; 1-6, doi: 10.1080/07481187.2018.1521106.
32. Holland JM, Klingspon KL, Lichtenthal WG, Neimeyer RA. *The Unfinished Business in Bereavement Scale (UBBS): development and psychometric evaluation*. *Death Stud* 2018; 1-13, doi: 10.1080/07481187.2018.1521101.
33. Prigerson HG, Maciejewski PK, Reynolds III CF, Bierhals AJ, Newsom JT, Fasiczka A, et al. *Inventory of complicated grief: a scale to measure maladaptive symptoms of loss*. *Psychiatry Res* 1995; 59(1-2):65-79.
34. Erdem Atak İ, Beyazıt U, Subay N, Sarı B, Kokucu G, Ünverdi H, ve ark. *Karmaşık Yas Envanteri (revize edilmiş formu)'nin Türkçeye çevirisi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. 17. Ulusal Psikoloji Kongresi (25-28 Nisan 2012, İstanbul) Poster Bildiri, 2012, İstanbul.
35. Pierce GR, Sarason IG, Sarason BR. *General and relationship based perceptions of social support: Are two constructs better than one?* *J Pers Soc Psychol* 1991; 61:1028-1039.
36. Özabacı N. *İlişki Niteliği Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. *Eğitim ve Bilim* 2011; 36(162).
37. Wei M, Russell DW, Mallinckrodt B, Vogel DL. *The Experiences in Close Relationship Scale (ECR)-short form: Reliability, validity, and factor structure*. *J Pers Assess* 2007; 88(2):187-204.
38. Savcı M, Aysan F. *Yakın İlişkilere Yaşantılar Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. VIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi (5-8 Mayıs 2016, Çanakkale) Tam Metin Kitabı, 2016, s.837-846, Çanakkale.
39. Kline RB. *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press, 2005.
40. Hu LT, Bentler PM. *Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives*. *Struct Equ Modeling* 1999, 6(1):1-55.
41. Browne MW, Cudeck R. *Alternative ways of assessing model fit*. K Bollen, JS Long, (Eds.), *Testing Structural Equation Models*, Newbury Park, CA: Sage Publications, 1993, pp.136.
42. Brennan KA, Clark CL, Shaver PR. *Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview*. JA Simpson, WS Rholes (Eds.), *Attachment Theory and Close Relationships*, New York: Guilford Press, 1998, pp.46-76.
43. Corcoran KO, Mallinckrodt B. *Adult attachment, self-efficacy, perspective taking, and conflict resolution*. *J Couns Dev* 2000; 78:473-483.
44. Griethuysen RALF, Eijck MW, Haste H, den Brok PJ, Skinner NC, Mansour N et al. *Global patterns in students' views of science and interest in science*. *Res Sci Educ* 2014; 45(4):581-603.